Чыла эл пролэтар-влак, ушныза!

Лэнин-Сталин паша вэрч кучэдалаш йамдэ лий!

Йамдэ лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН органжэ
1937 ий, 14 йанвар
№ 3 (439)

ПИОНЬЭР ДЭН ТУНЭМШЭ-ВЛАК!

Мэмнан кугу Совэт элна у, 1937 ийым Сталинский Конституцо знамэ дэнэ ваш лийэ.

Тэ, йоча-влак коммунист партий, тудын вождьшо Сталин йолташ да, Лэнин комсомол тыршымышт почэш, социализм элнан пиалан илышыштыжэ илэда, тунэмыда.

Пэрвой пэлийым тунэм пытарэн, чыланат социализм илышнам эшэ чоткыдэмдышэ у, 1937 ийым куанэн вашлийна.

Тланда, у ий лўмэш эртарымэ йолко, куанымэ кас, физкультур модыш-влак каналташ кугу йöным пуышт. Тэлэ каникулым сайын, вэсэлан, культурно эртарышда.

Ындэ кокымшо пэлийыштэ у вий дэнэ, уло кумылдам пыштэн тунэмаш пижса. Тунэммын сайлыкшым эшэ кўшкырак нöлтыза, школыштыда сознатэльнэ дисциплин дэн порäдкым чот пэҥгыдэмдыза.

Кугу Сталин йолташын ачала тыршымыжлан да, йöратымыжлан, кокымшо пэлийыштэ чыланат отличнэ тунэмаш да ышкэндам отличнэ кучаш чот пижса

Лэнин-Сталинын кугу пашаш вэрч кучэдалаш йамдэ лийза!

ВЛКСМ Обком сэкрэтарь— Г. Микин.

У вий дэнэ тунэмаш тўҥгалына

Мэ, Кугу-Пумарий ПКШ-штэ тунэмшэ-влак (Косолапов район) 3-шо чырыкыштэ эшэ сайын тунэмаш тўҥгалынна. Кокымшо чырыкыштэ чылажэ 20 йоча сайын тунэмыч. А ты чырыкыштэ эшэат утларак сайын тунэмаш тыршаш пижына.

Михэйэв Миклай.

Пэрвой дэн кокымшо чырыкыштэ сай да отличнэ тунэмым. Каникулым сайын, культурно эртарышым. Ындэ у вий дэнэ чыла прэдмэт дэнэ отличнэ тунэмаш тўҥгалам.

Кадэм тўҥгалтыш школ, Пэктубайэв район. Камайэв.

Катокышто мунчалтат.

Каникул дэч вара у вий дэнэ тунэмаш тўҥгалынна.
СЎРЭТЫШТЭ: Йошкар Оласэ тўҥгалтыш школын III-шэ „А“ классыштэ тунэмшэ-влак урокышто.

Пагалымэ тунэмшэ-влак!

Тэ, йоча-влак пиалан улыда! Ты пиалым тланда Совэт власть дэн коммунист партийна да тудын рулэвойжо, уло калык вождь Сталин йолташ пуэныт. Партий дэн правитэльствына тланда сайын тунэмашлан чыла кўлэш йöным ыштэныт. Волгыдо, йоҥгыдо школнат, тунэмашлан программэ почэш учэбникнат, кагазнат, тунэммэ пособийнат ситышын уло. Сайын тунэмашлан да чыла лийжэ манын тэндан вэрч Сталин йолташ ышкэак тырша.

Тунэмшэ-влак, мэмнан тунэммэ ийын кокымшо чырыкшэ пытэн. Тэ, тэлэ каникулым моштэн, культурно эртарышда, вийым погышда. Ындэ кумышо чырыкыш тошкалда, тунэмаш тўҥгалында.

Кумышо чырыкыштэ тэндан ончылно пэш кугу паша шога—тидэ школышко кэчэ кодэдыл коштмашым йöршэшак пытараш. Школышко кэчым кодэдыл коштмаш—ик классэш кок ийлан кодаш полша. Кажнэ тунэмшэ школышко почэш коддэ, кэчэ кодыдэ коштшаш вэрч кучэдалжэ!

Тэндан, коклаштэ альэ удан тунэмшат шуко уло. Тыланда кажнэ прэдмэт дэнэ сайын тунэмаш тыршыман. А йылмэвлакым да матэматикым утларак чот тунэмман.

Сайын да отличнэ тунэмашлан, каныш дэн йара жападамат культурно эртараш кўлэш. Йол йэчэ, издэр дэнэ мунчалтыза!

Йэчэ дэнэ курштэлаш ўчашымашым ыштыза! Йандар йужышко прогулкыш, монь лэкса. Шахмат-шашкэ дэнэ модса. Тугак тўрлö музык инструмэнт дэнэ шокташат тунэмза.

Ты кўшнö ончыктымо пашам сайын шукташлан, школыштыда социалист таҥасымашым кумдан шарыза. Тыгэ сай тунэмын, мэ рвэзэ рэспубликнан чапшым кўшкö нöлтэна!

МАССР Калык туныктымо пашам вуйлатышэ—И. Суворов.

Элэксан альэ тудын ачажэ титакан?

Богданов Элэксан тэндан сэмынак тунэмшэ-пионьэр, 11 ийаш. Купран тўҥгалтыш школышто, (Шэрнур район) III классыштэ тунэмэш. Элэксан моло йолташышт сэмынак йэчэ дэнэ коштнэжэ, йэчэ дэнэ мунчалташ ала мо сэмын йöрата. Кодшо ийын тэлэ мучко ачажлан йэчым налыкташ тöчэн кошто. Тугэ гынат, ачажэ—Богданов В. П. эргыжлан йэчым налын ыш пу. Йочан кумылжо кодо.

— Мом ышташ?—манын Элэксан шонэн йатыр коштын. Но йэчым налашак кўлэш.

А налашыжэ оксам кушто муаш? Элэксанат шуко шонэн ачажын оксам кушко пыштымыжым эскэраш тўҥгалын. 22 дэкабрьштэ шондык гыч йыштак 20 тэҥгэм луктын налын да, йэчэ налаш Купран гыч Шэрнурышко (Купранжэ ышкэ йалжэ) куржын. Йэчым налмэкэ, мöҥгö пöртылын. Элэксанын йэчэ налмэ жапыштыжэ ачажат Шэрвурыштак улмаш. Ачажэ Элэксанын йэчэ налмыжэ нэргэн колынат, тунамак почэшыжэ поктэн куржын. Нурбэл йал мучашэш эргыжым поктэн шуын. Эргыжым чот вурсэн, кырэн, пылшыжэ гыч кучэн да Шэрнурышко шўдырэн кайэн. Эргыжын налмэ йэчым ўкымэшак магазинышкэ мöҥгэш пуыктэн. Элэксэ Шэрнур гыч йэчэ дэч посна шортын-шортын мöҥгыжö пöртылын.

Тунэмшэ-пионьэр-влак, Элэксанын ачажэ сайым ыштэн мо? Вэс могырым,—Элэксанлан тыгэ ышташ кэлша мо? Тэ, Элэксан олмышто лийыда гын, кузэ ыштэда ыльэ? Ачажланат Элэксанланат кузэ ыштымышт мöҥгö сай ыльэ? Ышкэ шонымыдам рэдакцышкэ возэн колтыза!

Паша сай кайаш тўҥгальэ

Тошто Торйал кыдалаш школышто тэнэй тунэммэ тўҥгалмэ годым йатыр ситыдымаш ыльэ. Утларакшым тунэммын сайлыкшэ вэрч кучэдалмаш кўлэш сэмын лийын огыл. Тэвэ 5-шэ „А“ классын пэрвой чырыкыштэ 14,9 процэнт уда отмэткыжэ да пэш уда 2 процэнт ыльэ. 6 классыштэ 14,1 процэнт тунэмшэ уда отмэткым налын ыльыч.

Кокымшо чырыкыштэ школышто удан тунэмшэ шагалэмэ, нуно посрэдствэн да сайын тунэмаш тўҥгалын улыт: Ибрайэв Ив., Помина Зойа, Вэсэлова Д., Йангабышэв, Романов В., Йэгошина, молат. Дисциплинат сайэмын.

Пионьэр отрäд-влакат пашам ыштат. Пионьэр-влак литэратур, хор, драмкружок-влакын пашаштым сайэмдэныт. МОПР пусакым почмо. Йоча-влак тўшкан радиом колыштыт. Комсомол комитэт сэкрэтарь Бастраков отрäдлан эрэ полша. **Шишкин С.**

У Торйал район, Тошто Торйал кыдалаш школ, 9 классыштэ тунэмшэ.

СТАЛИН ЙОЛТАШЫН ТУНЭММЭ ИЙЛАШТ

Горийскэ духовно школышто тунэммым шарнэм.

Иосиф Джугашвили какшака, но пэнгыдэ йоча ыльэ. Тудо эрэак куанымашан, ойлаш йӧратышэ, йолташ-влак коклаштыжэ лийын. Тудо ышкэ таҥаш йолташышт дэнэ мэчэ(лапта) „лахти" дэнэ модаш йӧратэн. Ты модыш дэнэ модаш тунэмшэ-влак путырак куанэныт. Иосиф модшо-влакым ойырэн моштымыжо дэнэ мэмнан групп эрэак модын сэҥа ыльэ.

Иосиф дэнэ пырльа мый 13 ий тунэмынам, ышкэжэ 35 ийлан туныктэм, чыла ты уло ийлаштыжат тыгай талантан, талэ (способно) тунэмшым ужын омыл.

Ту ийлаштэ мэмнам школлаштэ сӳрэтлаш туныктэн огытыл гынат, Иосиф пэш сылнын сӳрэтлаш тунэмын. Тудын Шота Руставэли да моло грузин писатэль-влакымат сӳрэтлымыжым шарнэм.

Горийский школышто тунэммыжэ годым, Сталин йолташ библиотэкыштэ уло книгаштым гайак лудын шуктэн: Ниношвили Игнатийын, Чавчавадзэ Ильан, Цэрэтэли Акакийын, молынат сочиньэньыштым лудын. Сай книга-влакым мыланнат лудаш тэмлэн, чӳчкыдынак мо лудмыжым мыланна, йолташыштлан каласкалэн. Шарнэм, тыгэ И. Ниношвилин „Гогия Уишвили" ойлымашым лудмэкэ: „Крэсаньык-влаклан полшашлан тунэмаш да тунэмаш кӳлэш",—манын ойлэн Иосиф.

Иосиф Джугашвили мокташ йӧратыдымэ, чыла вэрэат йолташ-влаклан полшышо, сай йолташ улмаш. Тудо мэмнан чот, талэ шинчымашан ыльэ гынат, тидым нигунамат, нигӧланат палдарэн огыл. Йужын гай шинчымашэм шуко манын моктанэн огыл, а эртак мыланна гэографий картым, задачым ышташ, уроклан йамдылалташ полшэн.

Иосиф пэнгыдэ, шонэн тӳҥалмыжым шуктышо, вийан ыльэ. Тудо эрэак йолташышт вэрч тыршэн.

Ты тыршымыжэ нэргэн тэвэ ик фактат ойла.

Мый тыгэ ик кана экзамэн тӳҥалташ ончыч чэрлырак лийнамат, школ ончышо Бэльайэв дэчын экзамэн дэч утараш йодынам. Бэльайэв ыш утарэ. Тидым Сосо палэн налмэкшэ, ышкэ дэнжэ пырльа Бэльайэв дэкэ ужаш тӳҥальэ. Мый тудлан Бэльайэв садыгак огэш утарэ манын ойлышым. Сосо мо гынат, мыйым Бэльайэв дэкэ кайаш ужын шуктыш, мийэн йодна угычын, тудат колтыдэ ыш кэрт.

Тифлисысэ сэминарыштэ тунэммыжэ годым, Сталин йолташ йышт ыштышэ кружокышто пашам ыштэн шогэн, шуко книгам йӧратэн лудын. Тудо гэологийым, химийым тунэмын. Марксын возымыжым лудын. Кружокым почын да ышкэак вуйлатэн. Ты кружокышто пашазэ пудыранымашым тунэмыныт. Тидын дэнэ пырльа Сталин йолташ пашазэ-влак коклаштэ пашам ышташ тӳҥалаш кӳлэш,—манын чӳчкыдын ойлэн.

Тифлисыштэ, сэминарийыштэ Сталин йолташ ожсо сэмынжак йолташышт вэрч тыршышэ, эрэак йывыртышэ лийын илэн. Но тыштэ тудо чот вашталтын, ожсо ныжылгэ тунэмшэ сэмын лийын огыл. Заньатий дэч кодшо йара жапшым эртакак политик литэратурым лудын эртарэн: пашазэ пудранымашым, марксизмым тунэмын.

1898 ийыштэ, ик эрдэнэ тыгэ чай йӳмэкэ мый сэминарий гыч Пушкин скверышкэ лэктым. Тыштэ мый Сталиным йолташ-влакын тӳшкан авырэн шогалмыштым ужым. Тудо пэш шокшын, мэньшэвик Жорданийым критиковатлэн. Тидэ чыламат Сталин вэлкэ шонымашаным ыштэн.

Тыштэ, сатыштэ мэ пэрвой кана „Лэнин" мутым колна.

Звонок лийат, мэат урокыш ко чыланат кайышна. Мый Иосиф дэкэ Жорданий нэргэн критиковатлымэкыжэ ӧрыпрак миймым. Тудо мыланэм Лэнинын статьйажым лудмыжым да тудлан статьйан пэш кэлшымыжым каласыш.

— Тэк колэм огыла, но Лэниным икташ мо сэмын да ужда ом код—маньэ мыланэм тунам тудо.

1898 ийыштэ, тидэ ойлымо мутшым Сталин йолташлан 1926 ийыштэ ужмэм годым ушэштарышым, тудат ты эпизодым пэш сайын шарныш.

П. Капанадзэ.

(„Заря Востока" газэт гыч). Тифлис.

2-шо могыр йамдэ̆лий.

Йошкар-Оласэ I-шэ №-ан тӳҥалтыш школышто каникул жапыштэ, у ий лӳмэш йолкам пэш йывыртэн эртарышт. Сӳрэтыштэ: йоча-влак йолкам сӧрастарат.

Тунэмшэ-влак каникулым сайын эртарэн у вий дэнэ школыш пӧртылыч.
Сӳрэтыштэ: рвэзэ-влакым школыш наҥгаймаш.

Классыштэ хулиган-влак озаланат

Кӳгу Кож-вож тӳҥалтыш школышто (Звэнигов район) тунэмшэ Лобанов Борис дэн Исайэв А. да Майоров Миклай ышкэ йолташыштым, утларакшым изи йочам эрэ шортарат. Нуно кӳсэнэшышт чогышт лийэш гын, викак чогыштым луктытат, пэрэн пуат—манын ик дэткорна воза.

Кугу-Руйал (Косолапово район) пэлэ кыдалаш школын 7-шэ классыштыжэ тунэмшэ-пионьэр Бурков Васлий мӧнгыштыжӧ карт дэнэ модэш.

Пирогов дэн Пэкнайэв Микалэ 7 классыштэ тунэмыт (Кой-сола ПКШ, Шарнур район). Пирогов изи йоча-влакым кыра, а Пэкнайэвын тугай осалжак укэ, но тунэмаш йолагайлана, мӧнгыштыжӧ урокым огэш йамдылэ, ача-аважым огэш колышт. Тудо ындэ ик классыштэ кок ий шинча.

Изи ньога-влакым пагалыдымаш, тутыш нуным кырат, шортарат, мӧнгыштышт тэвэ карт дэнэ модыт—Тидэ чыла совэт школышто тунэмшэ-пионьэрын койшыжо огыл, ньмолан йӧрдымӧ осал койш.

Тэвэ адак осал койыш: Алэксэйэв Йыван 3 классыштэ кок ийлан тунэмэш (Сотнур район, Курык-Ӱмбал школ). Тэнэй 4 классышкэ куснэн гынат, дисциплинижэ нымолан ок йӧрӧ. Гуськов Андрэй дэн Садовников Кргорийым лӳдыктыл пытарэнат, нуно ышкэ орашт дэнэ курыкышко мунчалташ кайашат огыт тошт. Тудо тылэчат коч осалым ышташ тунэмын. Ышкэ пошкудо Григорйэв Вӧдырын 8 тэнгэ, ачажын 10 тэнгэ оксаштым шолыштын. Пошкудыжын Стэпанов Матвэйын окнажым пудыртэнат, олмам луктын налын. Школынат окнажым пудыртэн,—манын дэткорна увэртыш.

Пионьэр—чыла тунэмшэ-влаклан примэр лийшаш годым, Алэксэйэв тыгай йӧрдымӧ, намыс пашам ыштыльэ. 4 классыштэ тунэмшэ-влак, тэжэ тыгай хулиганлан классыштыда озаланаш молан эрыкым пуэда? Мом ончэда? Молан огыда чарэ?

Мутат укэ, Лобанов Борис, Исайэв, Бурков, Пирогов, Пэкнайэв, Алэксэйэв, Гуськов Кргорий отличо тунэмшэ огытыл, уда отмэткыштат йатыр уло. Но, нуно тидын нэргэн огытат шоналтэ, мӧнгыштышт урокым огыт йамдылэ, а урокышко толмэкэ тӧршътыл шинчат, туныктышым огыт колышт. Садланак йужышт кок ийым ик классыштэ тунэмыт.

Кушнӧ ончыкшо школла дэн отрад-влаклан, кызытак нуным отряд пашашкэ шупшман! Сайын тӧрлаташ пижса! Мэмнан совэт школышто хулиганлымашлан вэр лийын огэш кэрт!

Звэнигэ ронолан ончалман

„Йылмэт дэн от сэнгэ гын, ышкэ вийэт дэнэ сэнгаш тӧчӧ" манмэ мут уло...

Тэвэ Озьорко тӳҥалтыш школышто (Звэнигэ район) туныктышо Бэллицкайат кӳшнӧ ойлымо мутлан чот ӱшана, пагала... Тэвэ тудын нэргэн „Изи Микуш" дэткор мом сэра: Бэллицкайа ышкэ тунэмшэ-влакшым кыра, чума, пылышым кӳрэш. Тэвэ 20-шо нойабрыштэ Йакунин Пашкам мушкындэн колтэн, 21-шэ нойабрыштат Лукова Настасиан пылшыжым кӳрын".

Бэллицкайат тунэмшэ-влакшым йылмыж дэнэ умылтарэн туныктэн ок сэнгэ да, вийжэ дэнэ сэнгэн туныкташ тӧча... Тидын нэргэн Звэнигов РОНО Бэллицкайан йоча-влакым могай шӱлыш дэнэ воспитатлымыжым кызытак тэргэн налжэ ыльэ.

Молан удан тунэмыт!

7-шэ классыштэ Алэксандров Миклай дэн Алэксэйэва Агафийа пэш шуко тунэммэ кэчым кодэн, Морко пазарышкэ коштыт. Эрлашыжым толытат,—„тэнгэчэ вуй корштэн" манын онталат. Кэчым кодэн коштытат, удан тунэмыт. Алэксандровынат, Аграфийанат 7 прэдмэт дэнэ уда отмэткышт уло.

Кудрьашов Иван.

Рэдакцэ дэч:

Дэткорна-влак, пытартыш жапыштэ, школышто тунэмшэ-пионьэр-влакын ышкэнышттым пионьэр сэмын кучэн моштыдымышт нэргэн йатыр возат. Иоча-влак, тэндан школыштат ала тыгай осаллан тӧрштыл, хулиганлэн коштшо-влак улыт? Улыт гын, тэ нуным кузэ тӧрлатэда, мо сэмын воспитатлэда? Мыланна возыза.

ПУШКИНЫН КАЖНЭ МУТШЫМ ЙӧРАТАШ ТУНЭМЗА

А. С. Пушкин

ЧААДАЙЭВ ДЭК

Йӧратымаш, ӱшан да чап
Мэмнан кужунак ышт олталэ;
Эр тӱтыра гай эртыш жап,
Ырвэзэ модышна мондалтэ.

Но уш вуч(ы)маш дэн чот шолэш:
Ты шучко властьын кид йӱмачшэ
Шӱмбэл элнам полшаш ӱжмашым
Шӱмна чытэн кэртдэ шижэш.

Сай эрык илышын саманжым
Мэ вучэна пэш ӱшанэн,
Тыгэ вуча дыр ӱдыр тангжым
Йӧратышэ ырвэзэ тан.

Эрэак эрык вэрч йӱлэн,
Шӱмнажэ чэстьлан йамдэ годым,
Тангэм, элналан пӧлыклэн
Мэ пуэна ырвэзэ чоным.

Инанэ тан: нӧлтэш садак
Пиалын чаплэ ӱжаражэ,—
Российа омыжым кода
Да самовластьын шӱгар валанжэ
Мэмнан лӱмнам возэн шында.

Шабдар Осып кусарэн.

А. С. Пушкин

СИБИРЫШ

Сибир мландыш, руда лонгаш
Кужун чытэн тэ илэда,
Арам ок лий кугу шонымаш,
Огэш йом нэлэ пашада.

Зианыш вочшо-влак, тэндам
Ӱшанымаш туштат муэш
Да нӧлталэш сай кумылдам.
Пэш вучым(о) жап садак толэш!

Йӧратымаш, пагалымаш
Тьурма опса вошт пурат,
Кузэ пич катыргэ рожлаш
Мийа кызыт эрык йӱкшат.

Ты нэлэ шинчырда кӱрлэш,
Тьурма-влак сӱмырлат да эрык
Тэндам опсаштэ ваш лийэш,
Изада дэч налыда тэ кэрдым.

Шабдар Осып кусарэн.

ТУДО ШАХМАТИСТ УЛМАШ

Пушкин шахмат дэнэ модаш йӧратэн. Модаш пэш талыжак лийын огыл, но йывыртэн, кугу кумылым пыштэн модын. Тудын илымэ жапыштэ илышэ-влак Пушкинын шахмат дэн модаш йӧратымыжым йатырак вознэт.

Пырльа модшо йал кокла гыч Павэл Иванович Бульфым Пушкин ышкэжак модаш туныктэн.

Павэл Ивановичым тудо... ышкак шахмат дэн модаш туныктэн, ончычшо тудо моштэн огыл, но варажэ Пушкиным ышкэнжымат сэнгаш тӱнгалын. Тидлан Пушкин пэш чот шыдэшт кайа улмаш. Ик кана тудо пӱкэныш тӧрштэн кӱзэн шогалынат, тыгэ кычкыралын: „Ну, развэ, туныктышым тыгэ сэнгаш лийэш?... Нигунамат ындэ тый дэнэт ом мод... Тыгэ нимоланат шотлан ок тол!“ (Е. Синицынан „**Русская старина**“ кнагажэ гыч налмэ).

Пушкин коштмо корнышты жат пара жапшым йатыр годым шахмат дэн модын эртарэн. Тэвэ к ӱ ш н ӧ каласымэ фин тукым гычшо А. Н. Бульф тыгэ возэн: „Пушкин дэн пырльа Пэтэрбургыш коштмаштыжа жап пэш сайын эртыш... Станцийлаштэ имньэ кычкымэ жапыштэ мэ шахмат дэн модына ыльэ...

(„Смена“ журнал гыч).

ПУШКИНЫН ВОЗЫМЫЖЫМ КУЗЭ ЛУДМАН

(ЛУДШО-ВЛАКЛАН ИЗИ КАҤАШ)

Пушкинын возымыжым лудаш тӱнгалмэ дэч ончыч тудын илышыжым да илымэ курымжым шинчаш кӱлэш. Тыгак произвэдэньыжэ могай жапыштэ (кунам) возалтмымат палэн налман.

Пушкиным лудаш вашкымэ тӱвыт огэш кӱл. Мутым коклаш кодыдэ, кажнэ запатой, точко-влакым сайын шэкланыдэ лудмаштэ Пушкинын мо нэргэн возымыжым раш палаш огэш лий. Молан тыгэ? Тэвэ мурын, почэламутын кэрэк ик мутшым, йа запатойжым коклаш кодэт гынат—умлаш лийдымын пужлэн кэртэш.

А тидэ кугу талэ мастар поэтын, Пушкинын, ик уто мутшат, ик ситыдымэ ойжат укэ. Кажнэ мутшо, кажнэ ойжо илышым кэлгын сӱрэтлышэ поэтын кэлгэ, куатлэ шонымашыж дэн пижын шога. Тудо шагал шомак дэн пӱтынь илышым пэш сылнын, кэлгын каласэн моштэн. Садланак дыр шагатыштэ ик изи винтажат шагатын пӱтынь „илышыжлан“ полша, вот тыгэак Пушкинын кажнэ мутшо, кажнэ ойжо, кажнэ знакшэ пэш кӱлэшан улыт. Нуно произвэдэньын чумыр шонымашыжым, нигунам тошдэмдымэ сылнылыкшым почын ончыктат.

Пушкинын кажнэ мутшым пагалыза, йӧратыза.

Лудын лэкмэкыда шоналтыза: тидэ почэламут, альэ поэмэ, повэсть мо нэргэн возымо, возышо мом ончыкташ шонэн да кузэ ончыктэн.

Произвэдэньын шонымыжым, кӧргӧ чонжым вашкэ умылаш лийэш гын, тудын возымо маньэржымат умылаш йамдылалтман. Садлан кӧра мо тугайэ драмэ, поэмэ, повэсть, роман, лирик почэламут—чыла палэт гын, пэш сай лийэш ыльэ. Тидым шинчэн налаш „литэратур тэорийым“ тунэмман. Марла йылмэ дэн „литэратур тэорий“ кнага укэ. Лачак С. Г. Чавайнын „Тӱнгалтыш литэратур“ кнагажэ гына вэлэ. Рӱшла йатырак уло. Тэвэ И. Виноградовын „Теория литературы“ кнагажэ район библиотэк дэн кнага магазинлаштат муаш лийэш.

Пушкинын творчэствыжым кэлгын палынэт, тунэмнэт гын, тудын нэргэн возымо критик статьйа-влакымат луддэ ок лий.

Пушкиным лудаш кажнылан ышкэт шинчыш, моло нэргэн шонкалыдэ, шып лудман. Тыгак йӱкын лудмашат сай паша—йылмым виктараш кугун полша. Пушкинын почэламут-влакшым кнагаш ончалдэ (наизусть) лудаш тунэмман.

Кугу профэссор, учоный-влакын ойлымышт почэш кэч момат эрдэн эр (кочмо дэч ончыч) лудмо ушэш кэлгын пижын кодэш. Пушкинын возымыжым наизусть тунэммэ годым эрдэн лудмо сайэш толэш.

Кэч могай литэратурым лудмо годымат ӧрдыж паша нэргэн шоналтыдэ лудмаш кугу пайдам пуа. А Пушкинын возымыжо (кэч можат) кӧргӧ чонэтым ышкэжак лудаш тарвата.

Г. Йэфрэмов.

Пушкин лӱмэш сылнэ кас

Мэдвэдэвэ пэлэ кыдалаш школыштo (Йошкар-Ола район) йанварын 2-шо числаштыжэ А. С. Пушкинын колмыжлан 100 ий тэммэ лӱмэш пэш сылнэ кас эртыш.

Тунэмшэ-влак Пушкинын произвэдэньыжэ гыч гэрой-влаклан кэлшышэ вургэм-влакым чийэн лэктыч. Тэвэ „Евгений Онегин“ поэмын гэройжо-влак: Татьйана, Онэгин, Лэнский залыш лэктыт.

Ӱдрамаш хор „колызо дэн шӧртньӧ кол“ йомак гыч ик ужашыжым мурышт. Рвэзэ-влак Пушкинын почэламут-влакшым лудын пуышт.

Куштымаш, модмаш дэн кас пытыш.

Морозов В. В.

ПУШКИН ДЭН КАЛЫК ТВОРЧЭСТВЭ

I

Захарьйэвэ йалыштэ Пушкин (тунам альэ йоча) ӱдыр-влакын мурыштым колыштын, йыргэ пӧрдын мурымыштым, йал рвэзэ, ӱдыр-влакын модын йуарлымыштым ончэн. Ньанкэ Арина Родионовна ышкэнжын нигунам пытыдымын калык творчэствым палымыжым—йомакым, мурым Пушкинлан каласкалэн. Калык мут, тошто шомак Арина Родионовнан йылмыж гыч нигунам ойырлэн огыл.

Кугу лиймэкшэ, Михайловско сэлаштэ ссылкыштэ илымыж годым, тэлым кужу йӱд вошт руш йомак-влакым, тӱрлӧ муро-влакым колыштын.

„Могай сылнэ чаплэ йомакшамычшат!—возэн Пушкин,—кажныжэ поэмэ улыт!“ Ышкэ библиотэкэшыжэ тӱрлӧ йомакан, муро-шамычан, калык мутан кнага-влакым кычал чумырэн. Крэстьйан вургэмым чийэн, лӱмынак пошкыдо йаллашкэ йомак погаш, пӱсӧ мут-влакым возалтэн налаш лэктын коштын.

Калык мутым пагалымыжэ, йӧратэн, шӱмэшкэн аклымыжэ—Пушкинын руш литэратурлан кодымо сугыньжо. „Тошто муро-влакым, йомак-влакым шымлэн, тунэм налмаш—руш йылмын кӧргыжым палэн налаш пэш кӱлэшан паша,—возэн тудо.—Простой калыкын вэс эл литэратурым луддымо, йумылан тау, мэмнан сэмын француз йылмэ дэн ышкэнан шонымынам доктылмо сэмын, пужгалыдымэ) йылмыжым пэш кэлгын шымлэн налашат шога“. Пушкин калыкын кутырымо йылмыжым тунэмаш ӱжын.

Колымыж дэч ончыч Пушкин тошто руш калыкын Иван Грозный, Разин, моло-влак нэргэн улшо муро-влакым чумырэн кнагам луктaш шонэн пыштэн улмаш.

II

Калыкын пӱсӧ мутшо, сылнэ образшэ (сӱрэт)-влак Пушкинын ышкэнжын возымо „йомак-влакшын“ тӱн тӱнгалтышыштлан чылажат руш калыкын йомакышт, койдарчыкан мурышт пурэныт. Налза тэвэ „Поп дэн тудын тарзыжэ Балда нэргэн йомакшым“. Тушто намысдымэ, тэмдымэ ангра поп дэн ушан, чойа патыр тарзыжым ончыктымо. Тидэ чаплэ кугу йомакшэ дэн Пушкин Балда гоч пӱтынь руш калыкым ончыктэн пуэн.

„Ава маска нэргэн йомакыштыжэ“ Пушкин руш калыкын койдарчыкан йылмыж дэн пайар, дворан, купэч, манак-влакым шылталэн мыскылэн. Тӱрлӧ йанлык-влак гоч поэт чылаштымат игылтын воштыл сӱрэтлэн. Ава маска—пайар, пирэ—дворанин, кома кольа—купэч, луй—дворанкэ, ава урньаз ватэ, вара пытартышлан изи йанлык—мэранг кудал толэш. Мэранг гоч Пушкин крэстьйаным ончыктэн.

Пушкинын калык творчэствым йӧратымыжлан кугыжан жандарм-влак шэкланэнрак ончэныт, Пушкин Стэпан Разин нэргэн калык мурым погэн, ышкэ гычшат калык йылмэ дэн Разин нэргэн возэн, пэчэтлашат тӧчэн. Жандарм-влакын шэфшэ Николай I кугыжан йолташыжым Бэнкэндорф, поэтлан пэчэтлаш шӱдэн огыл. Но тугэ гынат, Пушкин ышкэнжын произвэдэньэ-влакэшыжэ кэч ужашыжым гынат, пэчэтлаш йӧным муын.

Пушкин руш калык йылмым пэш кэлгын шинчэн, калык йылмэ нэгызэшак кызытсэ руш литэратур йылмымат ыштэн.

(„Пионерская правда“ гыч Дмитрэвэн статьйажым кӱчыкэмдэн сэрымэ).

— Ну да, йоча дэнэ крэдалнат... Мыланна паша ыштэш ит мэшайэ. Жалывым пунэт гын, милиционэр дэк кай. Тудат тыйым мокташ ок тўнгал, шканэтак вэрэштэш...

— Власть!.. Йалсовэт!..—шэкш кочо гай йўк дэнэ пэлэшта Тэмит. Орлыкыш пэрнышым огыда зачищайэ. Тыгэ гын молан йалсовэтшэ? Айдэмын пондашым кок кида кўрыт, а тыланда нимайат огыл!..

А вуйым кўрлын луктыт гын, мом ыштэда? Адак милиционэр дэк поктэн колтэда чай?..

— Ит шумитлэ, кай. А мэрангым лош ыштыза: тыланэт—коваштыжэ, тудлан—шылжэ.

— Могай тыланэт мэранг! Мэранг жэ укэс!—сырэн пэлэшта Тэмит.

— Кушко кудалын?

— Кудалын огыл,—манэш Йэрэнтэ.—Толашэн шогымына годым мый мэрангжым ӧрдышкӧ кудалтэнам ыльэ. Вара ужынат онал, ала могай пий нумал кайэн.

Йалсовэтыштэ шинчышэ-влак чыланат воштылыт. Ивановат ок чытэ, воштылмо лугыч Тэмит дэч йодэш:

Вара крэдалмым чарныда?

Тэмит огэш пэлэштэ, Йэрэнтэ вэк савырнэн мушкындыжым ончыктат, лэктын кайа. Пӧрт ончылно шыдэ йўкшӧ шокта:

— Йалсовэт! Каргымэ тўшка пурэн шинчынытъ!.. Кэч вуйэтым йомдарэ, садыгак огыт зачишайэ...

Мэ Йэрэнтэ дэн коктын мӧнгышкына пырльа кайышна. Корнышто мый тудлан колхозыш пураш кангашым пуышым.

Мыйын мутэмлан Йэрэнтэ йўкымат ыш лук. Мӧнгышкыжӧ пурымо годым гына ни кўлэш, ни укэ—пэлэштыш:

— Мый ындэ мэранг дэк коштмым чарнэм.

— Чарнашак кўлэш, — маньым мый,—укэ гын шинчатым йӧршӧш локтыл пытарэт...

— Укэ... йӧршӧш ом чарнэ... Пирылан капканым шындаш тўнгалам,—манын капкашкыжэ пурэн кайыш.

„Чпу!"—ӧ мынэм сырэн шўвалкол дӧшым. — „Чынак Йакшывай пундашак улат!"

А Тэмит фэрдшэл дэч справкым налын, „Йакшывайым судыш пуэм" манын коштын, тўрлӧ шойам колтылын. Пуйто тудым Йэрэнтэ кўзӧ дэнэ корэн, пуйто Йэрэнтэ адак мэранг олмэш пырысым лўйэн да, вара пырысыж дэнэ Тэмитым лупшэн.

Тугэ гынат, нуно адак вашкэ сӧрасэныт, пирылан капканым шындылаш пырльа кошташ тўнгалыныт.

V, Пирэ почэш

Фэвраль тылзыштэ игэчэ тӧксыран. Тэвэ ойар, вэсэла кэчэ шога, тэвэ поран мардэж тарванэн лумым тўргыкташ тўнгалэш. Кэчывалым кэчэ ваштарэш лум сакырла кандалгын койын йылгыжэш, шинчам йымыктара. Йўдлан ала кужэч пурак ора гай оварланэн пыл погынэн толэш, пич пычкэмышым ышта. Пычкэмыш йўдыштӧ кугу чодырасэ корэмла йўмач олык тальышкэ, пасушко пирэ тўшка урмыжын лэктэш. Нунын шўдыр гай йўлышӧ шинчашт тыгыдэр уалаштэ йылт-йолт койэдат. Йужгынам иктын-коктын йалышкат пурэдэн эртат. Марийын латамас пийжым йал мучашкэ ондалэн луктытат, руалдэн кайат. Пий ньыраклэн-сигырэн пирэ тупэшак ӧртышым луктэш. Пасу покшэлан пирэ тудым кочкэш, поч мучашыжым лум пургыжэш кэрын кода. Пычалзэ-влак, пирылан капканым шындылыт. Йужышт ик-кок пирым кучат, а шуко пычалзэ-влак йара коштыт. Капканэш пижшэ пирэ, капкан нигушак йолыштымо огыл гын, йолвурго лу курлмэшкыжэ капканым вумал кайа.

Тэмит дэн Йэрэнтэ коктын капканым налын, чодыра тальыш кайат. Пирэ кышам кычал муыт. Коктын ныл вэрэ капканым шындат. Капканым шындымэк мэрангым кычалшыла лумым кэлын коштыт. Нуно коктынат йэчым огыт йӧратэ, „йэчэ мэшайа" маныт.

Тэмит понгкартылаш тўнгалэш.—Ну, Йашкывай эргэ,—манэш тудо Йэрэнтэлан. (—Мэранг вэрч крэдалмӧнгӧ тудо Йэрэнтэм „Йашкывай эргэ" манаш тўнгалын, а шкэжэ изача лийын).—Кок пирым кучэна гын, мыланна йатыр наградым пуат. Наградым мэ лош шэлына, пирымат—лош. Мый коваштыжым налам, а тый—шылжым...

— Кузэ? Мо шот дэнэ?—Йэрэнтэ ӧрэш.—Пирэ шыл кочкаш ок йӧрыс. Молан мыланэм пирэ шылжэ?...

— Кэрэк,—ваштылэш Тэмит.—Йалсовэт вуйлатышэ тугэ кўштэн: мыланэм—коваштэ, а тыланэт—шыл.

Йэрэнтэ умшашым кара, кэнэта сырэн кудалта:

— Мый тыйым!...

— Но, но—ит. сырэ. Мый воштылам вэт... Ха-ха-ха ха!.. Йалсовэт вуйлатышылан шканжэ пирэ шылжым нангайэн пуэна... Власть!...—Тэмитын йўкшӧ кочэштэш.—Власть!... Орлыкыш пэрнышэ шэмэрым зачищайаш тэптэржэ укэ...

Кастэнэ Йэрэнтэ мый дэкэм толын. Мый лач алгэбрым „нулдэн" шинчэм ыльэ.

— ... Два а в квадрате бе в кубе, все это в пе равно два пе а в квадрате пе, шесть в кубе пе...

— Тый эртак книга ўмбалнэ толашэн кийэт,—манэш Йэрэнтэ.—А мо тачэ пирылан капканым шындылна.

Шындыл, маньым, пирылан капканым. Адак иктаж айдэмым кучэт, моло огыл... Два а в квадрате бе. в кубе...

— Капканыш айдэм молан пура? Шинчажэ ок уж мо...

— ... Все это в пе, равно два пе а в квадрате пе, шесть в кубе пе...

—Мом куктэт?—ӧрэш Йэрэнтэ.—Нэмычла ойлэт ала мо, ала туркыла тотолэт. иктаж могай завэдышылан йамдылалтат ала мо...

— Завэдышылан огыл,—манам мый,—а агрономлан тунэмам. Ындэ агроном шуко кўлэш лийэш... А молан, манам, тый колхозыш от пуро?

— Мый шкэдак кузэ пурэм? Авамыт пурат гын мыйат пурэм,—манэш Йэрэнтэ. — Кызыт колхоз нэргэн ит кутыро, эрла айда чодыраш пырльа кайэна.

Шоналдышым: эрла пэрвой март, школышто заньатьэ укэ, кастэнэ модыш кас вэлэ лийэш. Шошым шўлыш дэнэ пушланышэ йужышто йэчэ дэнэ коштын савырнаш пэш сай токан... Кайаш кэлшышым.

— Мый эрла тыйым кычкыралам,—манэш Йэрэнтэ.—

Мый тудым ӧрын ончальымат, воштылын йодым:

— А шкэндым тўкалэн кыньэлташ ок логал?

— Мый ындэ мыньар кўлэшыжым вэлэ малэм,—манын тӧкыжӧ малаш кайыш.

Чынак, эрлашым эрдэн эрак Йэрэнтэ мыйым малым вэр гычак помжалтарэн кыньэлтэн. Кайшыла Тэмитым каласышна, тудо мэмнам окна воктэнак вучэн шинчэн улмаш. Йалыштэ альэ тул йӧрэн огыл, мэ пасу корныш лэкна. Мый ончыч шикшалтым. Йэчэ йаклака, корнюжат пэш тӧр. Корнын кок могырыштыжо майак влак вуйыштым кумык сакэн шогат, нунын йыр лопка пирамидыла лум пургыштэн. Мардэж укэ. Игэчэ лывыртэн. Кэчэ лэкмаш могырышто шэм кандалгын койшо пыл йарымлалтын, йорпакан-кужакан шэлыштын. Лэкшаш кэчэ дэнэ пыл шӧрын-влак тарай гай чэвэргэныт. Йалыштэ тўрлӧ йўкан агытан-влак мурат. Шошым лишан эрдэн эр чонлан ласка, йуж нугыдо, пўтынь сандалык ваштaлтмэ гай чучэш. Ушат кэлгын шона, ончык илышлан йӧным кычалэш. Утларак шонашлан ындэ у курно уло—колхоз корно. Тэвэ вашкэ кэрым шошо толэш, лум луштыргэн волат, тўтырангын шулэн пыта. Пасулаштэ мландэ чарангэш, каваштэ шӧртьвӧ йўкан тури мураш тўнгалэш. Калык куткыла пасу ўмбак лэктэш.

— Тури мура, колыштеа'—манит ыльэ ача-ава-влак. „Колыштса" манмыжэ „пашалан йамдылалтса" манмылан шотлалтын.

Шарнэм: изи йоча улмына годым арама шэнгэк лэктын, турим ончэн койдарэна ыльэ:

— Тури тур-тур, тури тур-тур, йумын ўдырым налын от кэрт!...

Кўшкӧ-кўшкӧ кўзэн шуышо тури—„тьыррр!" малдалын кўй падрашла талын мландэ ўмбак чонгэштэн возэш. А мэ иктэ-вэсэ моктанэна ыльэ:

— Ужат, мыйын койдармылан волэн кайыш...

— Уна, адакат кўза!... Тури тур-тур, тури тур-тур...

... Кэнэта шэнгэлнэм йўкым колам:

— Шого о!... Вучо-о!..

Савырнэн шогальым. Тэмит дэнэ Йэрэнтэм шагал гын ик киломэтрлан шэнгэлан кодэнам. Шонгалэн кайымэм дэн нимом шижын омыл. Тупэм пўжалтын.

— Кушко тыгэ вашкэт?—манэш Тэмит.—Вашкэ паша пашкаран... Ужат, тэвэ шола могырыш изи корно кайа, мыланна тушко кайаш кўлэш. А тый йорга алашала виктура чымэт...

Изи корныш пурышна, мый адак ончыч кайэм. Чодыра тальыш пурышаш годым мый Тэмитым ончык пуртышым.

Уала коклаштэ нуно лумым пӧштыртэн пирэ кышам шишланат. Йэрэнтэ ик вэрэ шогальэ.

— Капкан йара, пижын огыл,—манэш тудо. —Азырэн пирэ! моклакам кочкын кайэн...

Тэмитын йўкшӧ шокта:

— Толза тышкэ!...

Мэ мийышна. Тэмит кидшым шаркалэн шогылтэш, вуйжым-почшым ок кодо, пирым шудалэш.

— Кийаматлык йанлык! Йолжошым вэрэ кўрлам ыльэ! Почшолу вэрэ тугалтам ыльэ!... Нэржапудэштам ыльэ!...

— Мо лийын?

— Тудо лийын: капканым нумал кудалын... Каваршаш йанлык!...

— Почэшыжэ поктэш,—манэш Йэрэнтэ.—Тудо садыгак мылэчна ок утло.

Капкан шинчымэ вэрыштэ лум таптылгэн, вўр дэн йошкаргэн. Очыни, патыр пирэ пижын, капканым нымат огыл, кэлгэ лумышто шўдыртэн кайэн. Кыша пэш раш, сокыр гына ок уж. Мый йэчэ ўмбалнэ улам, мыланэм кайаш куштылго. Мыйын поштэкэм Тэмит дэнэ Йэрэнтэ пычалыштым нумалын ошкылыт, йужо вэрэ кыдалмаркэ кэлыт. Пирэ эрэ шыгырым кычалын кайэн. Тэвэ кок тормак коклаш капканым чыкэн, ала мом ыштыл шогылтын, вўржым йатыр йоктарэн кодэн. Вўрыштӧ пун падэрка-влак килдыт. Палаш лийэш: пирэ лўмын капканым кок тормак коклаш чыкэн, йолжым мучыштарнэжэ улмаш, но мучыштарэн кэртын огыл. Вўран кыша кугу корэм коч кайа. Корэм пундаштэ эртэн кайдымашын оргаж-савора оралалтын.

— Шогыза!—Тэмит кычкыралэш. —Вэкат тидэ корэм лакыштэ кийа.

Ончат, кычалыт. Укэ, пирэ тыжак возын огыл, вўран кыша корэм сэрыш кўза, радэр чодыраш пурэн йомэш. Мэ адак ончык кайэна.

Тэмит дэн Йэрэнтэ умшаштым каркалат вэлэ, тунар чот нойэныт. Варажым Тэмит чылтак йарна, пундыш ўмбак волэн шинчэш.

— Тэтла умбак кайэн ом кэрт,—манэш тудо.

(Умбакыжэ лийэш).

ЗАДАЧЭ

Ик числам муаш кўлэш. Ты числам 5-лан пайлаш гын, пайлалтдэ 2 утэн кодэш, 8-лан пайлаш гын, 5 ута.

Пэрвой пайлымынан лэктышыжэ кокымышын лэктышыжэ дэч 3-лан кугырак лийжэ. Могай числам пайлаш налмэ?

Тушто-влак

1. Шинчам карэн шинча; шуршыла тӧрштылэш, айдэмыла ийэш—мо лийэш?

2. Вўд йога, кол модэш—шэнгэчшэ ий вылмэн толэш—палыза!

3. Маска мўгыра, пунжо йога—палыза!

1 №-ан РЭБУС

30 экзэмпльар

Кой-Сола пэлэ кыдалаш школышто тунэмшэ (Шэрнур район) Гусэв Алэксэй каникул жапыштэ 30 экзэмпльар газэтым шарыш. Иванов.

Отв. рэдактор—Г. Г. БАЖАНОВ.

Упол. Марлита № 6. Тираж 10722 экз. Йошкар-Ола, Маргосиздатын 1-шэ типогр. ВЛКСМ Маробком орган. Савыктышэ „Мари Коммун"